

Csanádi Imre: Összegyűjtött versek (1936–1974)

Csanádi Imre majd négy évtizedes költői termése mögül rokonszenves, szeretetre méltó emberarc tekint az olvasóra. Vonzó, mert póztalan; még a költő pózában sem tetszeleg. Nem a kiáltványos, az unos-untalan programhirdető lírikusok közül való, ars poeticát is legföljebb a polémiák légkörében fogalmaz. Költői hitvallása az alkotó munka; idegen tőle minden talmi csillogás, a meghökkentően hányaveti garanciásé éppúgy, mint a méltósággal szónokló váteszé:

*Legyek kismester inkább, dolgaértő,
ki ha-mit tesz, tisztességgel csinálja,
mintsem titánok zagyva, pofatépő,
ál-egekig sötétlő
paródiája.*

(Irodalmi dohogások)

A művészet és mesterség Csanádi számára nem jelent kizáró ellentétet; a versalkotást az emberi tevékenység részének tekinti, amelyben a művészet a mesterségből nő ki, annak mintegy legmagasabb és legtökéletesebb megvalósulásaként. A mitikus titokzatossággal szembefordulva vallja: „Meg kell a költőnek a versért dolgozni.” A mesterség szabályainak, törvényeinek alapos ismerete nélkül nincsen jó költészet, akkor sem, ha tudomásul vesszük a mesterember és a költő közti éles megkülönböztetés jogosságát. A vers nemcsak a pillanat megvilágosodása, hanem az ötlet érlelése is: műgond és kontroll. Csanádi fölfogása e tekintetben közelebb áll a klasszicizmus esztétikájához, mint a romantikáéhoz, legfőképp a józanság dolgában. Az élmény megformálásában a teljes kidolgozás törekvése jellemzi. A torzó, a vázlat idegen alkatától: a benne hagyott homály, a ki nem töltött hézag, a félbenhagyás miatt. Nemcsak a művész intuitív képességével van megáldva, egyszersmind a magyar nyelv és ritmika törvényeinek alapos ismerője is, irodalmunk múltjának és jelenének kiváló készültségű tudósa. Vérbeli költő, aki ráadásul poeta doctus is.

Költői indulása Csanádit a Nyugat harmadik nemzedékéhez kapcsolja, ám kezdetől fogva saját hangján szólal meg: a népiesség közvetlen, friss élményszerűségét, köznapi tisztaságát a mives költészet magasrendű formakultúrájával ötvözi. A paraszti sorssal, a nemzeti lét problémáival fiatalon elkötelezett költő némiképp a pályakezdő Babitsra emlékeztető fölényrel és virtuóz természetességgel próbálja végig a világirodalom legnehezebb antik és nyugat-európai formáit — a szapphói strófától a szonettig. Kötete azonban csak tizenhét év múltán: 1953-ban jelenik meg! A történelem a készülődés éveit — a háborúval és a hadifogsággal — az elviselhetőség határainak közelébe tolja ki. Sorsának hányatottsága, élményvilágának életes zaklatottsága különíti el pályáját végérvényesen nemzedékétől: az *Újhold* hermetizmus és esztétizmus jellemezte korszaka már hiányzó fejezete költőisége történeté-

nek. Az irodalmi életbe való kései visszatérése számára a második pályakezdés föladataát jelentette: a „fényes szellők” felszabadulás után induló költői korosztályához kívülről csatlakozik.

Kétség és katarzisz: Csanádi költészetének két pólusa. Múltját egy pillanatra se tudja magából kivetni, magában hordozza a „sérült kamasz” fájdalmas emlékét. De az újabb élmények — a megkésetttség, a társtalanság — is a tragikum irányába hangolják életérzését, vagy legalábbis a fanyar iróniáig, a halk megkeseredettségig. „Kopárodom” — panaszolja. Gyakori hangneme az öngúny: „Lom vagy, padlásra szorultál, — ezt érdemli a mulya” — olvassuk *Keser-édes* című kitűnő versében. Nemcsak a *kint* és *bent* megbomló harmóniája kínozza, hanem az önértéktudat elbizonytalanodása is. Az „ébredek hazátlanságra” keserősége mellett „a magad előtt is hiteled mind ingóbb” gyötrő fölismerése. A panasz szavára mégis a lélek stabilitásvágyával, öngazdagító ösztönével felel: „Érclábon tudjak a zajló időben megállni!” A feloldódás néha a megnyugvás nosztalgiaja: „Békét nekem önmagammal, sebeimnek nyugtot adj!” — kiáltja a *Tavaszkodóban*. Másutt meg önmagára erőltetett resignáció: „Szólít halálom, nyugodtan találjon!” Legtöbbször azonban a vitális el-lenerők kitermelése, az intellektus önépítése.

A Csanádi-líra a hagyományhoz — és ez belső gazdagságának egyik gyökere — nem epizodikusan, hanem „frontálisan” kapcsolódik. A korábbi kritika helyesen látta meg, hogy ő „a jelenben a magyar múlt, a magyar irodalmi hagyományok talajában legmélyebben gyökerező költő” (Tamás Attila). Nemcsak a Nyugat irodalma a kiindulópontja költői fejlődésének, kultúránk lehető teljességével akar folytonosságot teremteni: a Kölcsey—Vörösmarty-féle gondolati költészettel, a XVIII. század végének hazai antikvitáskultuszával, Balassiéék és Csokonaiéék természetlírájával, de a régi magyarsággal: a reformáció korának protestáns jeremiádjával és krónikás énekeivel is. Viszonya olyasféle költészetünk múltjához, mint a népi énekesé a folklór-hagyományhoz: követi is, de alakítja is; ápolja is, teremt is. Csak egyetlen bizonyítékot erre. Köztudomású, hogy a XVIII. század végén a klasszikus formák asszimilálásában megtorpanás következett be; az olyan eredmények, mint Fazekas megmagyarosított hexameterre, a nyugat-európai és magyaros *formák romantikus divatjával* feledésbe merültek, követői nem akadtak. Csanádi végzi be a félbehagyott munkát. Például az alkaioszi versszakot modern hangulatok kifejezésére így teszi alkalmassá:

*Csókák csikognak. Megjön a tél megint.
Dér volt az éjjel. Musterszagú nagy hegyek
csillámlanak kopár ezüstben —
Minden ezüst, belecsöndül az ég, föld.*

Az érzékletesen nyers tájkép után a forma a zsáner eszközévé válik:

*Portól hunyorgat, bajsza merő törek;
szecskát cipel — lám könnyű (hisz az nehéz!),
bedönti az egyszál tehénnek:
neh! — keserűn taszigálja — edd hát!*

A végén aztán a fölszálló cigarettafüst látványán lebegni kezd a vers:

*Leng, leng, eloszlik rongyosan, ellebeg,
bámulja felhős szemmel az én apám,
köhint, s némán, föloldozatlan
tántorodik le a néma földbe.*

A modernizálás mellett Csanádi másik módszere az archaizálás. A törekvése rokon a magyar eposz hiányára Buda halálával felelő Aranyéval. Így törmelékeiből írja

újra egy-egy kor elvetélt nagy versét. A XVI. századét például Bornemissza Péter 1578-as naplója alapján. Nem parnasszista szenvedélisséggel, hisz a történelmi helyzetbe épített mondandó a XX. századnak is szól:

*Mitévő legyen, nyelvén akinek
szavak dagadoznak?
fojtja torkába: oldalán is ki
sebbel fakadoznak, —
feltátja száját, félvén is hősen
támad a Gonosznak!*

Máskor egy-egy remekmű modern parafrázisát fogalmazza meg. Az *Egy hajdani templomra* a híres Ady-versre visszhangzik: A szétszóródás előtt címűre. A *Csillag-forgó* pedig Kölcsey Vanitatum vanitas-ának mai adaptációja és továbbírása. Főntől most is „egyformán bagatell minden”, a Föld „silány galacsin”. A gondolatmenet azonban már nem hullhat pesszimizmusba; a költő, akinek „nincs pöre a szocializmussal”, problémáira megoldást talál:

*Együtt egész ez a mi világunk,
egy-vérkör Parány és Végtelen, Pillanat és Öröklét.*

A költészet Csanádi ars poeticájában nemcsak szüntelen újrakezdés, hanem folytatás is. Ez az oka, hogy versei tele vannak idézőjel nélküli idézetekkel. Megítélésük sem lehet függvénye a romantika eredetiségzményének, hanem csak az esztétikai szempontnak: mily szervesen illeszkednek be a vers kompozíciójába.

Csanádi sokhúrú költő. Palettája elégséges ahhoz, hogy oly különféle helyzeteket s érzelmeket megfessen, mint a *Lagzi múltán* csömörös undora, a *Bolhavadász* Tamási Jégtörő Mátyását idéző játékossága, vagy a *Hitvalló* szenvedélyes pátosza, a komorságot frivolba oldó *Halottvivők éneke*.

Ha régebben a modern életkép volt vezető műfaja — a *Himnusz a negyedik emeleten* urbánus látképe vagy a vécésasszonyról szóló szonett, a *Lillafüred* idézhető e vonatkozásban — újabban a gondolati ódát kedveli. Racionális lírájának kristályosodási pontja az otthonteremtés törekvése. A „tessék meggyökeresedni” morálja. E feladatban egyén és közösség lel egymásra:

*Tengernek a Törvény
azt súgja: terjeszkedni!
Partnak a törvény
azt súgja: megmaradni!*

(Észtek)

A humánus értékeket a tudományos-technikai forradalom közepette is meg kell őriznünk; akkor is, ha a humánium — látszólag vagy átmenetileg — kitarulkozó és bezáruló emberségre hasad szét. Míg „Tér, Idő törpül, mai Sáncon átlép göggel a Holnap”, szűkebb világunkban legfőljebb „odúdnak örülhetsz”. A dilemmát azonban csak az optimizmus oldhatja föl:

*Mást ha nem, példát, vigaszodra, láthatsz:
egyszer értelmet kap az érdem, egyszer
célhoz ér, burkát kirepeszti, egyszer
eljut a Földig.*

(Burokrepesztő)

Csanádi Imre — bármennyire is paradox megállapításnak tűnik — újító költő. Nemcsak hagyományörzésével: a divatjamúlt régi formák és műfajok föltámasztó

korszerűsítésével, hanem a líra új terenumainak meghódításával is. Dokumentumversei a tárgyiasult költői szemlélet megnyilvánulásai, de elsősorban a *Verses állatvilág* és az *Irott képek* ciklusai érdemelnek figyelmet, ha a kísérletező ösztön mocsanásait keressük. Több mint didakszis: nagyon is komoly költészet versé formálni a gyermeki lélek csodálkozó megvilanását, midőn a természeti világot fölfedezi. Ha valamit mégis bírálni lehet e játékosan csapongó ritmikájú, a gyermekfolklór tisztaságát idéző, filmbe-képre kívánczó lírában, nem az oktató szándék, inkább a személyesség megfogyatkozása. A képzőművészet szövegbe áttett látomásai viszont (Juhász Gyulának voltak az első világháború előtt hasonló kezdeményei!) műfaji változatosságukkal és — a társművészetek ihletése ellenére fejlődő — szuverén líraiságukkal lepnek meg. Van köztük ballada (*Lovas vezér*), krónika (*Miniatűrök*), legenda (*Szent és a szarvas*), de valamennyi hibátlan történelmi illúziót ébreszt. Másodlagosságuk éppúgy nem jelent esztétikai lefokozottságot, mint a grafikában a könyvillusztráció.

Csanádi Imre költészete — vaskos terjedelmű, de még nagyobb értékű kötete a bizonyosság rá — a történelem lírai birtoklásával, egyetemes érvényű mondandóival, példás formakultúrájával új magyar irodalmunk kiemelkedő teljesítményei közé tartozik. (*Magvető Kiadó, 1975.*)

GREZSA FERENC

